

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut

Henry More ja hinge rännak läbi eri tüüpi kehade

Filosoofia eriala bakalaureusetöö

Ove Averin

Juhendaja: Roomet Jakapi (PhD)

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Henry More'i metafüüsika ja 17. sajandi filosoofiline olukord.....	6
1.1 More ja Descartes	8
1.2 More ja Hobbes.....	9
1.3 Vaimud ja kehad More'i metafüüsikas.....	11
1.3.1 Vaimud ja hinged	11
1.3.2 Kehad kui vaimude kandjad	13
2. Hinge loomine ja langus eeterlikust kehast maisesse	16
2.1 Eeleksistents.....	16
2.1.1 Argument eeleksistentsi kasuks	17
2.1.2 Probleem selle argumendiga	19
2.2 Hinge langus eeterlikust kehast maisesse	20
2.2.1 Eluline ühtivus	21
2.2.2 Hingede languse lõpp – maised kehad.....	22
3. Maise keha surmale järgnev hinge tõus ja viimne kohtupäev	24
3.1 Hinge tõus	24
3.2 Taaskehastumise probleem	26
3.3 Hinge rännaku lõpp – viimne kohtupäev	27
Kokkuvõte.....	30
Bibliograafia	32
Henry More and the Journey of the Soul Through Different Types of Bodies.....	34

Sissejuhatus

Henry More (1614–1687) oli üks omapärasemaid filosoofe 17. sajandi Inglismaal. Sellest hoolimata jääb ta tänapäeval oma kaasaegsete suurkujude varju ning paremal juhul aetakse ta ehk segi *Utopia* autori Thomas More'iga – teda ennast ega tema filosoofiat ei tunta. Tõsi, 17. sajandi Inglise filosoofiat käsitlevas kirjanduses mainitakse ta tavaliselt siiski ära, kuid nüüdisaegseid, süstemaatilisi ja põhjalikke käsitlusi More'i filosoofiast on ilmunud ainult üks – ka selles bakalaureusetöös kasutatav Jasper Reidi *Henry More'i metafüüsika* (2012). Ning muidugi ei ole liialdus öelda, et eesti keeles More'i lihtsalt ei eksisteeri. See on ka üks põhjuseid, miks see bakalaureusetöö on just Henry More'ist – sellepärast, et eesti lugejale tutvustada seda seni tundmatut Cambridge'i platonisti varauusaegsest Briti filosoofiast.

Kuigi More ise ennast uusplatonistiks pidada ei saanud, sest see mõiste pärineb alles 19. sajandist, oli ta ometi tänapäeva arusaamade kohaselt uusplatonist (Gerson 2018). Seega pärinevad tema filosoofilised mõjutused eelkõige antiigist. Kuid lisaks antiigile tundis ta väga hästi ka oma kaasaegseid mõttevoolusid. Ta oli kirjavahetuses Descartes'iga, kelle filosoofiat ta hästi tundis ja vähemalt esialgu Inglismaal populariseerida aitas. Ta tundis isiklikult Newtonit ja on oletatud, et More'il oli Newtoni mõtlemise kujundamises oma roll. Samuti oli More kursis Hobbesi *Leviathaniga* (1651), millega ta väga põhjalikult polemiseeris. Ning ta teadis ka Boyle'i katsetest vaakumpumbaga, mille teoreetilisi tulemusi ta ka enda filosoofias – pigem Boyle'ile vastumeelselt – kasutas (Henry 2016).

Lisaks oli More oma vaadetelt ratsionalist, kes uskus, et mõistusega on võimalik kõike olulist, ka hinge ja jumala olemasolu tõestada. Samas tuleb tunnistada, et tema ratsionalism ei olnud alati emotsioonidest vaba. Oma filosoofia eesmärgiks pidas ta eelkõige võitlust ateismiga ja selles võitluses kasutas ta kõiki kättesattuvaid vahendeid (samas). Eelistatumad olid küll argumendid, aga kui leidus inimesi, keda ta ei suutnud argumentidega veenda, võttis ta appi nõiad, kummituslood ja unenäod ning proovis nende abil massidele tõestada vaimude olemasolu. Vaimude olemasolu tõestamine oli aga More'ile oluline, sest kui „pole vaimu, pole jumalat“ (Almond 1994: 34; minu tõlge). Ehk teisisõnu, kui ei ole vaime, ei saa olla olemas ka ülimat vaimu – jumalat.

Filosoofilised luuletused (1647) on luulekogu More'i filosoofia varasemast perioodist, aga juba seal käsitleb ta enda filosoofia kahte olulisimat aspekti: kuidas näidata hinge ja keha dualismi ning kuidas vastata neile, kes tema seisukohaga ei nõustu. More'i küpsema filosoofia tuumiku moodustavad aga proosavormis kirjutatud teosed. Neist esimene on *Vastumürk*

ateismile (1653), milles More proovis inimesi veenda, et inertne materia iseseisvalt ei ole piisav, et seletada kõike maailmas toimuvat, ja seega on vaja ka vaime. More'ile iseloomulikult ei puudu sealt ka viited müstilistele sündmustele. Teine teos, *Conjectura Cabbalistica* (1653), näitab seda, kuidas 1. Moosese raamatut, Aadama ja Eeva müüti või ka maailma loomise lugu, tuleks tõlgendada, et sõnasõnalise tähenduse tagant selguks tõde. Kolmas on *Enthusiasmus Triumphatus* (1656), kus More võitles religioosse fanatismiga. Neljas ja selle tuumiku viimane teos on *Hinge surematus* (1659). Selles teoses oli More'i eesmärk esmalt jällegi kinnitada hinge ja keha dualismi, seejärel näidata kuidas hing ja keha on omavahel seotud, sõltuvuses ning viimaks tõestada, et hing saab ka peale maise keha surma oma elutegevust jätkata (Henry 2016). Kuigi eelnevast teoste nimekirjast see ei ilmne, oli More'il lisaks metafüüsikale ka atomistlik füüsika ja eetika. Need aga jäävad selle bakalaureusetöö teema ulatusest välja.

Selle bakalaureusetöö eesmärk on kirjeldada ja analüüsida Henry More'i metafüüsikas aset leidvat hinge rännakut läbi eri tüüpi kehade – alates hinge loomisest ja eeleksistentsist kuni viimse kohtupäeva ja Maa hävimiseni. Olulised on More'i filosoofia eeldused, arutluskäigud, mida ta nendele eeldustele üles ehitab, ja muidugi ka järeldused, milleni ta jõuab. Samuti uurin More metafüüsikale iseloomulikke mõisteid, mille täpne mõistmine on vältimatu, kui soovida tema metafüüsikast aru saada. Miks ta just selliseid mõisteid loob ja kuidas need aitavad lahendada probleeme, mille lahendamiseks More neid kasutab? Aga samas: millised probleemid nende mõistete kasutamisega kaasnevad? Kuidas need mõisted omavahel suhestuvad?

Kohati esineb bakalaureusetöös autoripoolseid arutlusi, mis lähtuvad More'i enda metafüüsilisest maailmast. Küsimus pole mitte selles, kuidas peaks tänapäeval More'i filosoofiasse suhtuma – kas tal võis õigus olla – vaid pigem selles, kas More'i süsteemi seesmine kooskõla on rahuldavalt rekonstrueeritav. See on filosoofia ajaloo valdkonda kuuluv uurimus. Kahtlemata on oluline vaadelda More'i ideid 17. sajandi laiemas kontekstis, mida selles töös on ka tehtud, kuid töö keskmes on siiski More'i enda filosoofia.

Esimene peatükk annab ülevaate 17. sajandi filosoofilisest olukorrast – kuidas filosoofia väljumine kitsast akadeemilisest ringkonnast massidesse mõjutas filosofoerimise stiili ja keelt. Samuti on esimeses peatükis käsitletud Cambridge'i platoniste ja More'i mõtlemise kahte suurt mõjutajat tema kaasajast: Descartes'i ja Hobbesi. Kui Descartes'i mehhanistliku filosoofiat More teatava piirini aktsepteeris, siis Hobbesi materialismi suhtus ta väga kriitiliselt. Ning kuna More'i süsteemis on väga detailselt defineeritud nii erinevad vaimud ja hinged kui ka mitmed kehad ehk vaimude kandjad, siis on oluline selgitada, milliseid vaime ja kehi More'i süsteemis

esineb ning kuidas need üksteisest erinevad. Samuti kuidas mõista üldisi vaimu omadusi – jagamatu ja läbiv – ning neile vastanduvaid keha omadusi – jagatav ja läbimatu.

Teine peatükk kirjeldab hingede loomist, esitab More'i hinge eeleksistentsi teooria ja vaatleb selle kasuks esitatud argumenti, mis tugineb inimeste eelarvamustele. Hingede eeleksistents on More'i arvates vajalik, sest selle abil saab hoida jumala lihalikust vahekorra võimalikult kaugel. Samuti saab selle abil kokku sobitada idee ülimalt heast jumalast maailmas esineva kurjusega. Kuna More leidis oma eeleksistentsi teooriale kinnitust ka piiblist, siis on teises peatükis juttu ka More'i piiblitõlgendustest. Pärast hinge loomist kirjeldab teine peatükk loomisele järgnevat langust läbi eri tüüpi kehade ja viimaks jõudmist maisesse kehha. Lõpuks on esitatud ka üks autoripoolse arutluse sellest, kas More'i argument eelarvamustest ei tõesta ehk More'i maailmapildi ekslikkust.

Kuigi eeleksistentsi ja maise keha surma vahele jääb hinge elu maises kehas, siis seda lühikest etappi hinge rännakus selle bakalaureusetöö raames ei käsitleta, kuna esiteks ei juhtu hingega selles etapis väga palju huvitavat ja teiseks on enamuses selles etapis toimuvast niigi empiirilisel kinnitatav.

Kolmas ja viimane peatükk algab sealt, kus eelmine lõppes, sest kui hing on langenud maisesse kehha, on ta läbinud vaid poole oma rännakust. Maise keha surmale järgneb hinge tõus, kus tal tuleb taas läbida kõik etapid mis languselgi, et jõuda taas jumala lähedusse. Selleks uueks tõusmiseks, enese parandamiseks, peaks aga hing ise olema väga motiveeritud, sest More arvas, et üsna peatselt saabub viimne kohtupäev, kus Maa hävib ja kõik hinged, kes pole maalt võimalikult kaugelt jõudnud, jäävad selle hävingu keskele. Seega annab kolmas peatükk ülevaate hingede maise keha surma järgsest elust, mis näeb More'i arvates välja paljuski nagu meie maine elu, sisaldades matemaatikat, filosoofiat ja jumalale hümnide laulmist. Kuid ka siin on põhjust More'iga polemiseerimiseks. Nimelt hinge surmajärgne tõus ei pruugi loogiliselt olla rangelt ühesuunaline ja selles võib esineda tagasilangusi. Seega tekib küsimus, mis takistab sellisel juhul hingel langemist tagasi maisesse kehasse. See võimalus peaks aga olema rangelt välistatud, sest sisuliselt tähendaks see taaskehastumist, mis on More'i kaasaja kristlike seisukohtade kohaselt piibli õpetusega vastuolus ja ketserlik.

1. Henry More'i metafüüsika ja 17. sajandi filosoofiline olukord

17. sajandil muutus põhjalikult senine filosoofiline maailmapilt. Eriteadused, nende hulgas näiteks Newtoni füüsika, suutsid aina paremini seletada maailmas toimuv. Sellest tulenevalt vähenes ka metafüüsika tähtsus ja selle asemel keskenduti rohkem eetika ja moraaliküsimustele. Henry More oli üldse üks väheseid kes sellel ajal metafüüsikas midagi mahukamat kirjutas. Descartes'i filosoofia muutus üha olulisemaks. Sajandeid püsinud Aristotelesest lähtuv filosoofiatraditsioon oli aga kaotamas oma mõjuvõimu ning tema asemel pöörati üha rohkem tähelepanu teistele antiikfilosoofia autoritele ja ideedele (Hutton 2015: 7, 10, 15–16).

Uute eeskujude otsimise tulemusel tekkis Inglismaal, Cambridge'i ülikooli juures filosoofide koolkond, kes ülikooli järgi kandsid nime Cambridge'i platonistid. Nagu nimigi viitab, leidsid nad endale uue eeskuju eelkõige Platoni ja Plotinose, uusplatonismi rajaja, filosoofilisest mõtlemisest. Kuid lisaks antiikautoritele olid nad hästi kursis ka oma kaasaegsete, eelkõige Hobbesi, Spinoza, Boyle'i mõtetega. Otse loomulikult olid nad ka tugevalt mõjutatud Descartes'i mõtlemisest, olles ühed esimesed inglased, kes tema teoseid lugesid (Hutton 2013).

Kui esimeseks olulisimaks märksõnaks Cambridge'i platonistide juures oli kindlasti platonism, siis mitte vähemtähtsaks ei saa pidada religiooni mõjutusi. Seda enam, et eranditult kõigil neist oli teoloogiline taust. Kuid olles innustunud kaasaja teaduste edust ja usust inimese mõtlemisse, mõistusesse, ei pooldanud nad „pimedat“ usku, vaid soovisid usu siduda ratsionaalsuse ja teadustega (samamoodi). Näiteks arvati, nagu seda tegi ka More, et vaimude ja hingede olemasolu on võimalik teaduslikult tõestada (Almond 1994: 35).

Veel üks Cambridge'i platonistidele iseloomulik mõte, mis tegi võimalikuks platonistliku ja kristliku maailmavaate sidumise, oli nende ekslik uskumus, et Platoni filosoofia oli tegelikult Moosese (või isegi Aadama) mõtlemise edasiarendus ja platonism seega jumala algne sõnum (Almond 1994: 5). Seeläbi saab Moosesele lisaks kristlusele autoriteet ka filosoofias. Nii proovib näiteks More mitmeid oma mõtteid ja uskumusi algselt just Moosesele omistada. Ta leiab Moosese õpetusest, ja mitte just alati väga õigustatult, viiteid vaimude eeleksistentsile, heliosentrilisele maailmamudelile ja atomistlikule füüsikale (Reid 2012: 21).

Lisaks olid Cambridge'i platonistid dualistid, kes uskusid, et vaim ja materia on eraldiseisvad entiteedid. Samuti olid nad veendunud vaimu (hinge) surematuses ja pidasid seda materiaast olulisemaks. Sellega vaidlesid nad vähemalt osaliselt vastu Descartes'i

mehhanistlikule filosoofiale, mis jätab nende arvates vaimudele liiga vähe ruumi, ehk teisisõnu vaimudel on nende arvates meie maailmas palju fundamentaalsem ja olulisem roll, kui Descartes neile omistab (Hutton 2013).

17. sajandil toimub filosoofia väljumine kitsast akadeemilisest ringkonnast massidesse. Otse loomulikult ei olnud selles midagi uut, filosoofiliste ideedega tegeleti väljaspool ülikoole ka varem, kuid nüüd omandas „võhikute“ filosoofia ühiskonnas endale aina suurema rolli (Hutton 2015: 20, 21). Sellega kaasnes ka lihtinimestele mõistmatu ladina keele tähtsuse langus. Cambridge'i platonistid, nende hulgas ka Henry More, olid ühed esimesed, kes kirjutasid ja avaldasid põhiliselt inglise keeles. Ladina keelde tõlkisid nad oma tekste vaid siis, kui neil oli soov jõuda rahvusvahelise akadeemilise publikuni (Hutton 2015: 23).

Filosoofia rangest akadeemilisusest vabanemise tulemusel said ka naised, nagu näiteks Henry More'i õpilane Anne Conway (1631–1679), üha enam filosoofiast osa võtta. Tõsi, oma teoseid avaldades olid nad vähemalt esialgu sunnitud jääma anonüümseks (samas: 22).

Arusaadavamaks muutus ka filosoferimise laad. Oma argumente üritati edastada lihtsalt ja arusaadavalt ka neile, kellel puudus filosoofiline haridus. Teiste seas kirjutas ka Descartes oma töid just tavalist inimest silmas pidades (samas: 23). Sellisel massideni jõudmise taotlusel oli oma mõju ka More'i filosoofiale. Nimelt on see üks põhjus, miks More'i filosoofias saab eristada kahte erinevat osa – üks neist on mõeldud intellektuaalile ja teine lihtsale inimesele (Almond 1994: 15). Kui intellektuaale saab veenda argumenteerides, puhtalt ratsionaalselt, siis lihtsale inimesele on vaja midagi arusaadavat, empiirilisemat tõestust. More'i puhul on selleks empiirilisemaks antud kontekstis kummituslood (More 1987: 170–174). Tõsi, nendel lugudega ei ole More just kõige kindlamal teaduslikul pinnal ja ta on ka ise sellest teadlik, aga samas on ta seisukohal, et kui need lood aitavad veenda kedagi vaimu ja seeläbi ka jumala olemasolus, on nende kasutamine õigustatud (Reid 2012: 32). Ja võimalik ka, et 17. sajandi pigem empiristlikul Inglismaal (Locke, Berkeley, Hume) mõjusid need lood ehk veenvamalt kui näiteks Mandri-Euroopas (Descartes, Spinoza, Leibniz) (Markie 2017).

Võib öelda, et Henry More on üks paremaid ja eredamaid näiteid Cambridge'i platonistidest, kes 17. sajandil põhjalikult muutuvast maailmast üritavad ümbritsevat enda jaoks mõtestada. Võttes aluseks nii teadused, Platoni filosoofia kui ka pühakirjad ja muidugi Descartes'i.

1.1 More ja Descartes

Kuigi Inglismaal ei tekkinud 17. sajandil ranges mõttes kartesiaanlikku koolkonda, oli Descartes'i (1596–1650) filosoofial seal siiski mõtlejate hulgas suur mõju. Tema teoseid tunti ja tõlgiti inglise keelde, loeti ülikoolides ja isegi avaldati pahameelt, kui tema raamatuid pidi liiga kaua ootama. Selline vaimustus aga ei jäänud püsima. Kui alguses oletati, et kartesiaanlikus mõtlemises ei peitu otsest ohtu religioonile, siis hiljem – seda seisukohta kontrollides – ei paistnud kartesiaanlus enam nii ohutu kui varem (Lamprecht 1935: 182, 187, 193, 207). Cambridge'i platonistid mängisid siin mõlemas pooles olulist rolli – alguses olid nad need, kes Descartes'i „maale töid“, ja hiljem need, kes tema seisukohtadele vastu vaidlesid (Webster 1969: 359).

Sarnased muutused oma mõtlemises tegi koos teistega läbi ka Henry More. Oma filosoofilise mõtlemise algusaastatel oli ta Descartes'ist vaimustuses, olles üks olulisemaid Descartes'i mõtete levitajaid Inglismaal. Üks More'i varajasi biograafe oli isegi arvamusel, et just tänu More autoriteedile sai Descartes'i Inglismaal kiiresti populaarseks (Webster 1969: 361). More küll tunnistas erinevusi enda ja Descartes'i filosoofiate vahel, kuid esialgu pidas neid teisejärgulisteks. Ta arvas, et üldjoontes on neil mõlemal sama eesmärk – kaitsta religiooni. 1648. aastal alustas More Descartes'iga isegi kirjavahetust, saades enne Descartes'i surma vastused aga ainult kahele esimesele kirjale ja kolmanda vastuse mustandi mõned aastad hiljem. Muuhulgas omistatakse More'ile ka mõiste kartesiaanlus (ingl *Cartesianism*) kasutuselevõtmist (Henry 2016).

Samas ei olnud More'i huvi Descartes'i filosoofia vastu igas valdkonnas ühtviisi põhjalik. Ta pidas oluliseks Descartes'i füüsikat, palju vähem aga metafüüsikat. Selleks oli ka väga loogiline põhjus: More'il uusplatonistina oli olemas suurepäraselt toimuv alus metafüüsilisele maailmale. Füüsikaga aga platonistlikud maailmakäsitlused väga ei tegele. Olles veendunud, et ainult metafüüsika pole maailma kirjeldamiseks piisav ja selle kõrvale on vaja ka teooriat füüsilise maailma kohta, arvas More selle leidvat Descartes'i filosoofiast (Reid 2012: 17). More ise ei arvanud, et sellises Descartes'i füüsika ja platonistliku metafüüsika liitmises oleks midagi uut või sobimatut. Ta pidas mõlemat teooriat vana traditsiooni kaheks edasiarenenud haruks, mis oli vaja lihtsalt taasühendada (samas: 18).

Siiski, mida kaugemale arenes More'i enda mõtlemine seda kriitilisemaks ta Descartes'i suhtes muutus. More mõistis, et tema ja Descartes'i filosoofiate vastuolud ei peitu mitte teisejärgulistes detailides, mida võiks vajadusel korrigeerida, vaid on palju fundamentaalsemad (Reid 2012: 26). Kui Descartes arvas, et maailm on mehhanism, mis peale jumala esmast lüket

toimib ise ega vaja pidevalt jumala või teiste vaimude sekkumist ega kontrolli, siis More'i jaoks oli selline maailm liialt mehhanistlik. Ta tahtis näha jumala või vähemalt mingite loodud vaimude kohalolu kõikjal, igas protsessis. Seega roll, mida More enda maailmas vaimudele nõudis, oli mitmeid kordi suurem rollist, mida Descartes oli valmis lubama (Henry 2016). Selle vastuolu mõistmine viis More'i Descartes'ist aina kaugemale, kuni ta lõpuks loobus peaaegu täielikult Descartes'i mehhanistliku filosoofia pooldamisest (Webster 1969: 360).

Muuhulgas tegi More'i murelikuks asjaolu, et Descartes'i maailmas pole loomad ega taimedel hingi. Selle väite aluseks oli vähemalt osaliselt Descartes'i seisukoht, et vaimu või hinge defineerivaks karakteristikuks on mõtlemine – midagi väga inimesele omast – mida ta polnud valmis loomadele omistama (Hatfield 2014). Seega ei jäänud Descartes'il muud üle, kui teha loomadest automaadid, mis ei vaja olemasolemiseks vaimu või hinge olemasolu. See oli aga More'i ja paljude tema kaasaegsete mõttekaaslaste jaoks ohtlik väide, sest kui on mõeldav, et loomad võivad olla pelgalt hingetud masinad, siis võiks sama mõelda ka inimeste kohta. Kuigi More ei süüdistanud Descartes'i ennast kordagi ateismis, leidis ta siiski, et Descartes'i filosoofia annab ateistlikele argumentidele liiga hea toetuspinna (Henry 2016).

Sellega aga veel More'i rahulolematuse Descartes'i vaimukäsitlusega ei piirdunud. Nimelt kui Descartes'il defineeris vaimu võime mõelda, siis keha selle ulatuvus (Hatfield 2014). Sellistest määratlustest aga järeldub, et kui ulatuvus on keha omadus, siis vaimul seda olla ei saa. Seega vaim eksisteerib justkui ilma ulatuvuseta. More sellega nõustuda ei tahtnud – kui miski eksisteerib peab see eksisteerima ruumis ja ruumiliselt, sellel peab olema ulatuvus. Väide, et vaimul, kaasaarvatud ka jumalal, pole ulatuvust on samaväärne väitega, et neid pole olemas (Reid 2012: 25). Olukorda ei paranda ka asjaolu, et Descartes ei kirjeldanud ega tõestanud vaimu olemasolu piisavalt detailselt. Descartes tõestas More'i arvates ainult seda, et vaim võib olemas olla, mitte aga seda, et vaim tingimata olemas on (More 1987: lxviii).

Detailides läks More'i kriitika muidugi veelgi kaugemale – ta tõi välja väga spetsiifilisi probleeme Descartes'i vaimu ehk hinge ja selle asukoha ning ka mälu või animaalsete vaimude käsitlustes (More 1987: lxviii–lxxvii).

1.2 More ja Hobbes

Thomas Hobbes (1588–1679) on tänapäeval tuntud eelkõige tänu oma poliitikafilosoofiale, kuid tema panus 17. sajandi mõtlemisse oli palju ulatuslikum. Ta oli tegev ka füüsikas, ajaloos ning vähemal määral matemaatikas. Ning ka filosoofias ulatusid tema huvid

poliitikafilosoofiast kaugemale. Näiteks metafüüsika vallas oli ta materialist, kes eitas kategooriliselt vaimu olemasolu. Isegi jumalat pidas ta oma hilisemas filosoofias mingit sorti materiaalseks olendiks (Duncan 2017). Seda sellepärast, et vaim oli juba enesele vasturääkiva definitsiooni tõttu Hobbesi jaoks võimatu entiteet. Nagu ta *Leviathanis* kirjutas: „... substantis ja keha tähistavad sama asja, see tähendab, et kehatu substantis on sõnad, mis koos kasutades hävitavad teineteist umbes sarnaselt nagu kehatu keha“ (Hobbes 1998: 261; minu tõlge). Vaim ehk „kehatu keha“ on seega loogiliselt võimatu – see on lihtsalt sõnapaar, millele maailmas ei saa leiduda mingit realselt eksisteerivat vastet.

Kuigi Hobbes oli veendunud materialist, esitas ta eksplitsiitseid argumente selle positsiooni kaitseks harva. Ning need vähesed esitatud argumendid ei mõjunud tema oponentidele just kõige veenvamalt. Sest kui tema üht eeldust, et „keha“ ja „substantis“ tähistavad sama entiteeti, lihtsalt eitada, ei jää sellele eeldusele tuginevatele argumentidele palju mõjujõudu (Duncan 2017). Kuigi ka More pidas Hobbesi argumente nõrgaks, oli Hobbesi üldine seisukoht piisavalt ohtlik ja tema väiteid ei saanud tähelepanuta jätta.

Hobbes väitis, et ta on oma materialismist sõltumata teist ja kristlane. More aga arvas, et materialismiga kaasneb paratamatult ateism, sest kui jumal on kehaline, siis pole ta More'i jaoks enam jumal. Koos jumalaga hävitab materialism aga kogu religiooni ja sellest tulenevalt ka moraali. Et aga religiooni materialismi vastu kaitsta, pühendas More *Hinge surematuses* Hobbesi väidete kriitikale kaks peatükki (Reid 2012: 14–15). *Hinge surematuse* 1. raamatu 9. peatükis toob ta välja kõik Hobbesi ebasobivad väited ja 10. peatükis lükkab need ükshaaval ümber.

Esimene Hobbesi väide, mille More ümber lükkas, on eeltsiteeritud katkend *Leviathanist*. More juhtis oma kriitikas tähelepanu sellele, et Hobbes ei tõesta väidet, et substantis ja keha tähistavad sama asja, vaid võtab seda iseenesestmõistetavalt. Seega seni, kuni Hobbes oma väidet ei tõesta, ei tõesta see väide ka midagi vaimude olemasolu kohta (More 1987: 54). Samuti pööras More tähelepanu „ulatuvuse“ kasutamisele kehade ja vaimude definitsioonis. Nimelt kui Hobbes väidab, et selleks, et miski saaks eksisteerida, peab tal olema ulatuvus ja kui vaimul ulatuvust ei ole – ulatuvus on vaid material – ei saa vaimu olemas olla. More oli nõus, et kui miski on olemas, on sellel ka ulatuvus, kuid tema määratluse järgi ei erista ulatuvus vaime ja kehi – mõlemal on ulatuvus ja seega on ka mõlemad olemas (samas: 55).

Teine valdkond, mida More Hobbesi kriitika käest päästa püüdis, olid unenäod ja kummituslood. Hobbes suhtus nendesse kriitiliselt, väites, et unenäod ei eksisteeri realselt maailmas ja seega seal nähtud vaimud samuti mitte. Lisaks ei tunnista Hobbes kummituste

olemasolu, pidades neid pelkadeks pettekujutelmadeks. Kuna aga need kõik on More'i jaoks mitte ainult olemas, vaid ka empiirilisel tõestatavad ja tema argumentides kasulikud, asub ta neid kaitsma. More väidab, et vaimud ei eksisteeri üksnes meie unenägudes, vaid on looduse fenomenid, reaalselt eksisteerivad entiteedid, mida me saame mõistuse ja meelte abil avastada. Samuti ei arva More, et Hobbesi kriitiline suhtumine kummitustesse oleks kuidagi õigustatav (sammas: 54–56).

1.3 Vaimud ja kehad More'i metafüüsikas

More'i varasema mõtlemise üheks suurimaks mõjutajaks oli Plotinos ja tema uusplatonism (Reid 2012: 16). Sealt pärineb ka More'i arusaam, et vaimud ei saa eksisteerida iseseisvalt, vaid vajavad kehi, materiat ehk „kandjaid“ (ingl *vehicles*), mida animeerida (Almond 1994: 30). Neid kandjaid või kehi saab jagada kolmeks: maised, õhulised ja eeterlikud. Aga ka selline jagamine pole ammendav, sest ühe kehatüübi sees esineb erinevaid puhtusastmeid (More 1987: 156).

Siiani olen ma kasutanud peamiselt mõistet „vaim“. Oluline on aga, et nii nagu esineb erinevat tüüpi kehi, esineb ka erinevaid vaime. „Vaim“ oli More'il katusmõisteks, mille alla kuuluvad erinevad hinged ja vaimud. Esmalt oli More'i jaoks ülimaks vaimuks jumal (More 1987: 32). Peale jumalat tuli kogu maailma enda alla hõlmav Looduse Vaim (ingl *Spirit of Nature*) (Henry 2016). Siis inglid, kelle puhul kasutas More mõlemat terminit – nii hinged kui vaimud. Inimestel ja loomadil on hinged ning taimedel võivad olla seemnelised vormid (ingl *Seminal Forms*) (More 1987: 46, 47).

1.3.1 Vaimud ja hinged

Kui Descartes'il defineerib vaimu tema võime mõelda ja keha tema ulatuvus (Hatfield 2014), siis More'i selline definitsioon ei rahuldanud. Üheks probleemiks oli see, et More tahtis ka vaimule omistada ulatuvust. Kui aga millelgi on ulatuvus, peaks seda loogiliselt saama osadeks jagada. Osadeks jagunemisega kaasneb aga võimalus hävida või siis teisisõnu surra. Sellest tulenevalt oleks jagatav hing surelik. Selle seisukohaga aga ei olnud More nõus. Tema arvates ei kaasne ulatuvusega veel paratamatult jagatavust – hingel on küll ulatuvus, aga sellest hoolimata on ta tegelikkuses mittejagatav. Sellist tegelikkuses mittejagatavust tähistab More mõistega „jagamatu“ (ingl *indiscerpible*). Tegelik jagamatus ei välista mõttelise jagamise

võimalust (Reid 2012: 188). Näiteks saab vaimudes mõtteliselt eristada kahte osa: pertseptiivne osa ehk kese ning plastiline, kogu kehasse ulatuv osa (More 1997: 145). Tegelikult ei saa neid mõtteliselt lahutatavaid osi isegi kõikvõimas jumal – ilma vaimu hävitamata – teineteisest lahutada (Reid 2012: 190).

Lisaks jagamatusele on vaim ka More'i järgi läbiv (ingl *penetrable*). Nimelt just vaim on see, mis suudab läbistada kehasid ja ka teisi vaimu. Sellise defineerimisega välistas More kaks teist varianti. Esiteks selle, et keha võiks olla läbiv. See on mõeldamatu, sest kaks keha ei saa asuda kunagi samas paigas, teineteist läbida – kaks vaimu aga küll. Teiseks selle, et vaim ja keha läbivad teineteist. See ei ole sobiv, sest sellisel juhul ei eristaks läbivus vaimu kehast ning „läbivuse“ kasutamine defineerimisel muutuks tähendusetuks (sammas: 195–196).

Viimaks on vaimul ka võime olla liikumise algatajaks (sammas: 187). See võime oli aga More'i arvates pigem lisandus – kaks eelmainitud omadust on piisavad, et vaimu kehast eristada (sammas: 189).

Eelmainitud omadused on olemas igal vaimul – seemnelistest vormidest jumalani. Seega kuigi nende alusel saab eristada vaimu kehadest, ei saa nende alusel eristada vaimu üksteisest. Et seda siiski teha, tuleb aluseks võtta igale vaimuliigile iseloomulikud omadused. More loob oma vaimude hierarhiat justkui liitmise teel – algelisemale vaimule lisatakse mingi omadus, mis teeb temast kõrgema vaimu (More 1987:46).

Kõige algelisemad vaimud on More'i maailmas seemnelised vormid. More'i definitsioonis on seemnelistele vormidele iseloomulik nende võime materiat vormida. Sellisena on seemnelised vormid otse loomulikult taimedel (sammas: 46). Sammas ka päike ja teised taevakehad vajavad seemnelisi vorme, sest More arvab, et kui lähtuda ainult mehhaanilisest maailmakäsitlusest ja füüsikast, siis erinevate jõudude tulemusel muutuks taevakehad lõpuks piklikuks. Seemnelised vormid aga hoiavad neid ümmargustena (Reid 2012: 333). Oma varajasemas filosoofias postuleeritud seemneliste vormide olemasolus jõudis More siiski hiljem kahelda. Ta jäi küll kindlaks, et vähemalt loogiliselt ei välista miski nende olemasolu, aga põhimõtteliselt võiks neid asendada üks terviklik Looduse Vaim (More 1987: 262–263)

Looduse Vaim on üks hea näide sellest, kuidas More toob Descartes'i mehhaanilise mudeli taustale vaimu, et selgitada eelneva puudujääke. See More'i filosoofia üks omapärasemaid entiteete on põhimõtteliselt jumala ja maailma vahendaja, kes korrigeerib ja korraldab maailma elu ilma, et jumal ise sellesse igapäevaselt sekkuma peaks (Henry 2016). Nagu kõik vaimud on ka Looduse Vaim ulatuvusega. Erinevus teistest vaimudest seisneb selles, et tema ulatuvus

hõlmab enda alla terve maailma (samas). Siit ka põhjus, miks More hiljem hakkas kahtlema seemneliste vormide vajaduses. Kui on olemas üks ja kõikehõlmav Looduse Vaim, mis saab hakkama taime keha vormimisega, siis pole taimedele eraldi vaime vaja. (More 1987: 262–263).

Looduse Vaimu ulatuvus on oluline veel ka sellepärast, et More'i arusaamise järgi saab vaim asju mõjutada ainult enda ulatuvuses ja seega Looduse Vaimu olemasolu selgitab, kuidas saavad toimuda planeetidevahelised mõjutused. Kuigi More eitab tähtede mõju inimesele (astroloogiat) või planeetide gravitatsioonilist mõju üksteisele, siis näiteks kuu põhjustatud looded ja kaugete tähtede valgus ning soojus vajavad maale jõudmiseks mingit vahendajat (Reid 2012: 331–332). Huvitaval kombel on see kõikehõlmav Looduse Vaim oma tegevuses pime ehk ilma ratsionaalsuseta – ta lihtsalt tegutseb mingite etteantud seaduspärasuste kohaselt (Henry 2016).

Seemnelistest vormidest samm kõrgemal on loomade hinged. Neil on muidugi olemas võime materiat vormida, aga sellele lisandub veel teinegi omadus – meelelisus (More 1987: 47). Kuivõrd More arvas, et kõik hinged on hävimatud, kehtib see ka loomade hingede kohta. Lihtsam on kuulutada ka loomade hinged surematuks kui inimese hinged surelikeks (samas: 179). Erinevus inimeste hingedest seisneb aga näiteks selles, et kui inimeste hinged saavad endale pärast maise keha surma õhulise keha, siis loomade hinged saavad animeerida ainult maiseid kehi (samas: 180). Seega peale surma liigub looma hing edasi uue looma kehasse.

Inimese hingel on lisaks võimele materiat vormida ja meelelisusele veel kolmas omadus – ratsionaalsus (samas: 47). Ratsionaalsus asetab inimese loomast kõrgemale. Kui loom saab käituda ainult lähtudes oma meelelisusest, siis inimesel on sellele oponentiv ratsionaalsus, mis annab talle võime olla vooruslik ja käituda moraalselt (Reid 2012: 370). Oma ratsionaalsuses sarnaneb inimene ka inglitega. Erinevus nende kahe vahel seisneb aga selles, et kui inimese hing saab animeerida maist keha, siis inglite hinged saavad animeerida vaid õhulisi ja eeterlikke kehi (More 1987: 47).

1.3.2 Kehad kui vaimude kandjad

Nii nagu vaimud, on ka kehad More'i maailmas kõikjal. Kuigi kehadest tühi ruum oli More'i arvates võimalik, siis loomulikus maailmas seda ei esine (Reid 2012: 57). Isegi kui Robert Boyle konstrueeris vaakumpumba, millega sai ka õhu anumast välja pumbata, siis More oli veendunud, et õhust tühja ruumi jäävad täitma eeterlikud kehad (samas: 340).

Kehi ja vaim defineeris More teineteisele vastanduvate mõistetega ehk kui vaim on jagamatu ja läbiv, siis keha on jagatav (ingl *discernible*) ja mitte-läbiv (ingl *impenetrable*) (More 1987: 30). Jagatavus tähendab kehade puhul seda, et lisaks mõttelisele jagatavusele on neid võimalk ka tegelikult osadeks jagada (samas: 7). Samas selline jagatavus ei ole More'i arusaamise järgi lõpmatu. Kogu materia ja sealhulgas ka kehad koosnevad tal väikseimatest kujuta osadest, aatomitest, mida isegi jumal ei saa enam väiksemaks lõhkuda (Reid 2012: 9).

Kehade mitte-läbivus tähendab seda, et kui vaim võis kehi või ka teisi vaime läbida, siis kehad ei ole võimelised midagi läbima (samas: 195). Samas võime kujutada ette olukorda – näiteks vee imendumine paberisse – kus kaks keha justkui läbiks teineteist. More aga ütles selle kohta, et peenemad kehad võivad tõepoolest minna jämedama keha pooridesse, mis on ka antud näite puhul sellise näiva läbivuse põhjuseks. See pole aga samaväärne vaimu läbivusega, mis on palju fundamentaalsem – kus vaim on täielikult kehaga samas kohas (samas: 194).

More nõustus – oma varajasemas filosoofias küll rohkem kui hilisemas – Descartes'i arusaamaga, et kehad võivad iseseisvalt, ilma vaimude abita, liikumist edasi kanda (samas: 25). Liikumist algatada aga kehad ei saa – see võime kuulub ainult vaimudele.

Kuna osad vaimu võimed – näiteks tajud – on kehast sõltuvad siis ilma kehata oleks vaim kogu ülejäänud maailmast ära lõigatud (More 1987: 140). See eraldatus oleks More'i arvates samaväärne tema surmaga (Reid 2012: 360). Õnneks aga on jumal hea ja loonud maailma suure hulga erinevaid kehi, mida näiteks inimese hinged saavad animeerida.

Esiteks saab inimese hing animeerida maist keha. Maise keha kirjeldamisel More pikalt ei peatu, sest see on kolmest kehast meile kõige kättesaadavam ja selle erinevad omadused ei vaja seega erilist selgitust. Tasub ainult mainida, et maine keha on kõigist kolmest kõige ebatäiuslikum ja selles veedab inimese hing kõige lühema aja (More 1987: 158).

Teiseks on More'i maailmas õhulised kehad. Õhulisi kehi kirjeldas More üksikasjalikumalt ning ka nende kohta on meil olemas empiirilised andmed. Õhulistest kehadest olevad vaimud võivad meiega suhelda – me võime neid näha, näiteks pilvedes, või tunda nende puudutust (Reid 2012: 363). Nende vaatluste, aga ka loogika põhjal võime me otsustada, et õhulised kehad säilitavad inimese keha kuju (More 1987: 220). Nii nagu maisteski kehadest, on hingedel õhulistest kehadest meeled, ratsionaalsus, mälu ja tunded. Olulisimaks erinevuseks, mis eristab maist keha õhulisest, on puhtusaste – mida puhtam keha, seda puhtamad võimed (samas: 196, 236). Kui maine keha on väga korrumppeeritud kõige kehalise poolt, siis õhuline keha on puhtam ja enam avatud intellektuaalsusele (Reid 2012: 374). Huvitav on võib-olla veel see, et

õhulistes kehaes paistab moraalsus välimusest välja – mida parem, seda ilusam (More 1987: 234). Kui maises kehas veedab inimese hing väga lühikest aega, siis õhulises palju kauem (samas: 158).

Kolmandaks on eeterlikud kehad. Eeterlikus kehas on hingel olemas kõik võimed, mis õhuliseski kehas, ainult veelgi täiuslikumal kujul (vt More 1987: 196). Elu selles kehas on peaaegu jumalik ja selles kehas võib hing veeta terve igaviku (samas: xci, 158).

2. Hinge loomine ja langus eeterlikust kehast maisesse

Usk hingede eeleksistentsi on üks More'i filosoofia platonistlik element, mis kristlikus kontekstis mõjub väga ebatavaliselt. Selle ebatavalisusest oli More ise teadlik ning sellest tulenevalt ka oma väidetes ettevaatlik. Ta rõhutas, et hingede eeleksistentsis on vähemalt loogiliselt võimalik. Sellest aga veel ei järeldu, et see ka tegelikkuses nii on. Ning kui anglikaani kirik oleks võtnud hingede eeleksistentsi vastase seisukoha, oleks More olnud valmis oma eksimust tunnistama (Reid 2012: 349). Kuigi selles bakalaureusetöös on eelkõige oluline inimese hingede eeleksistents, siis loomulikult eeleksisteerivad More'i filosoofia järgi ka loomade hinged (More 1987 : 160) ja kõik ülejäänud vaimud.

Kui kirik ei suhtunud More'i ebatavalistesse vaadetes just toetavalt, siis teiseks kristlikuks autoriteediks, millele ta sai viidata, oli pühakiri. Pühakirjale saab aga tugineda erinevalt. Näiteks More'i kaasaegne Cambridge'i platonist George Rust (srn 1670) väitis, et kuna piibel ei välista otseselt hingede eeleksistentsi, siis on see juba piisav argument eeleksistentsi kasuks. See pole aga väga tugev argument (Almond 1994: 13–14). More ise arvas, et tõde ei peitu mitte piibli pinnapealses lugemises, vaid piiblilugude sümbolse tähenduse avamises (Reid 2012: 18). Piiblilood räägivad alati tõtt, aga see tõde ei pruugi olla selline, nagu esmapilgul paistab, ja vajab seega tõlgendamist (samas: 32). Sellega ei tahtnud More aga vähendada piiblilugude sõnasõnalise tähenduse rolli. Otsene tähendus jääb oluliseks eelkõige nende jaoks, kes ei ole suutelised lugude sümbolset tähendust mõistma (Almond 1994: 15). Kuid need, kes on võimelised piiblilugusid õigesti tõlgendama, võiks sealt leida viiteid ja seega ka tõestust nii hingede eeleksistentsile kui ka hingede langemisele eeterlikest kehast maisesse.

2.1 Eeleksistents

Lisaks eeleksistentsile levisid More'i kaasajal veel kaks populaarset teooriat, mis proovisid selgitada hinge päritolu. Tradutsianism (ingl *traducianism*), mis lühidalt öeldes väidab seda, et iga uus hing tekib vanemate hingedest eralduvatest osadest, ja vahetu loomise õpetus (ingl *immediate creationism*), mille järgi loob jumal hinge sünni või viljastamise hetkel (Almond 1994: 10). More'i aga need alternatiivid ei rahuldanud. Esimene neist annab esiteks liiga palju ruumi ateismile – milleks jumal, kui hing saab ilma tema sekkumiseta paljuneda? Ja teiseks eeldab see hinge jagatavust – kuidas teisiti seletada osade eraldumist vanemate hingedest? See pole aga kooskõlas More'i arusaamaga hinge tegelikust jagamatusest (samas: 12). Teine teooria toob jumala lihalikule ihale liiga lähedale. Kui jumal looks hingi viljastamise või sünni hetkel,

võtaks ta kaudselt osa tavalisest lihalikust vahekorra, aga ka vägistamise ja verepilastuse aktidest. Veelgi ebameeldivamaks muutub olukord, kui arvestada, et 17. sajandi esimesel poolel ei olnud veel välja kujunenud selget arusaamist embrüoloogiast ja seega ei olnud More'i maailmapildis välistatud inimese ja looma suguühetest sündivad olendid (samas).

Lisaks alternatiivide sobimatusetele, on veel muidki põhjuseid, miks eeleksistenti pooldada. Esiteks aitab eeleksistents selgitada kaasasündinud haigusi, puudeid ja ka maapealseid kannatusi – need tulenevad hinge eeleksistentsis sooritatud pattudest. Hing ise – ja kindlasti mitte heatahtlik jumal – on oma maise elu kannatuste põhjuseks (Almond 1994: 8–9). Teiseks oleks heatahtlikule jumalale omane, et ta loob hinged esimesel võimalusel, et hinged saaks võimalikult kaua oma olemasolu nautida. Viimaks on hingel palju meeldivam ennast loomise hetkel leida eeterlikus kehas, mis on täis erinevaid naudingud, kui maises, mis on täis kannatusi (Reid 2012: 352–353).

Loomist alustas jumal hingedest, kes vahetult pärast loomist olid puhtalt intellektuaalsed, ilma kehata olendid. Selles seisundis tundsid hinged tohutut naudingut, aga see nauding oli piiratud, sest ilma kehata polnud hingel meelelisust ja seega ka kokkupuudet neid ümbritseva maailmaga. Ülimalt hea jumal aga tahtis hingedele ka seda võimaldada ja lõi kehad, mida hinged saaks animeerida. Iseenesest ei ole mõõdukas kehalises naudingus midagi halba, aga liigne kehalise naudingu otsimine viib hinge jumala armust kaugele (samas: 372).

More'i tõlgenduse kohaselt toetab eeleksistenti ka piibel. Nimelt kui 1. Moosese raamatus kirjeldatakse, kuidas jumal lõi maailma kuue päevaga ja pärast seda puhkas, siis More mõistab seda otseselt: jumal lõi kogu maailma, kaasa arvatud kõik hinged, kuue päevaga (samas: 353). Üldiselt oli jumal maailma loomisel võimalikult ökonoomne. Ta lõi vaimud ja materia ning andis vaimudele võime materialega ühineda. Edasisse maailma kujundamisse ta enam ei sekkunud – sellega tegelesid vaimud iseseisvalt (samas: 322).

2.1.1 Argument eeleksistenti kasuks

Platon rakendab eeleksistenti oma filosoofias selleks, et näidata, kuidas me võime näivuste maailmas leida tõest teadmist. Nimelt puutub hing oma eeleksistentsis kokku ideedega – sellega, kuidas asjad tõeliselt on – ja maises kehas olles võib ta neid meenutuse teel taas avastada. More küll ei eita selliste ideede olemasolu, aga peab neid eeleksistenti tõestamisel nõrgaks argumendiks. Esiteks sellepärast, et on mõeldav, et jumal ise – hinge loomise hetkel – pani need ideed inimese hinge. Teiseks, kui me kohtame neid ideid, siis pole meil meeles, et

me oleks neid varem kusagil kohanud. Me ei mäleta oma eelnevat eeleksistentsis toimunud kokkupuudet nende tõdedega ja seega ei ole võimalik nendest lähtuvalt argumenteerida eeleksistentsi kasuks (Reid 2012: 353–354).

More ise kasutab eeleksistentsi tõestuseks ühe oma pühendunuima järgija, Joseph Glanvilli (1636–1680) argumenti, mis keskendub tõe meenutamise asemel eelarvamustele. Tema argumenti kohaselt on inimestel lisaks nende meeleliste eelistustele ka mingid hingest tulenevad eelistused – intellektuaalsed eelarvamused. Meelelisuse ehk keha kaudu võib selgitada küll näiteks inimeste erinevaid maitse-eelistusi, aga seda, miks mõned usuvad hingede ulatuvust ja teised mitte, on raske kehalisusele taandada. Sellised intellektuaalsed eelarvamused pärinevad seega hingest ja jääb vaid küsida, kust need eelarvamused hinge said. Esiteks on võimalik, et sellised eelarvamused on omandatud elu käigus. See aga ei tundu tõenäoline, sest need eelarvamused paistavad olevat inimese hinges välja kujunenud juba enne esimest kokkupuudet mingi küsimusega. Seega ei kujune need maises elus ratsionaalse arutluse teel, vaid pärinevad kusagilt mujalt (Reid 2012: 355).

Teine võimalus on, et need eelarvamused pani hinge jumal sellel hetkel, kui ta hinge lõi. Aga ka see vastus ei ole sobiv, sest erinevalt ideedest – asjade tõelistest olemustest – võivad eelarvamused meid mõnikord eksitada. Ja kuigi ülimalt hea jumal võiks hinge luues sinna panna ideid, siis kindlasti ei paneks ta sinna eelarvamusi. Isegi kui inimesed pole võimelised hindama, milline eelarvamus on tõene, saab puhtalt loogiliselt järeldada, et kui kahel inimesel on vastupidised eelarvamused, siis peab üks neist eksima. Ühe inimene uskumus mingisse teesi ja kellegi teise uskumus selle teesi eitusesse ei saa samaaegselt olla tõesed. Seega, kui need eelarvamused tuleks jumalalt, oleks ülimalt hea jumal proovinud vähemalt ühe inimese tõe leidmist raskendada. See pole aga võimalik ja seega ei sa jumal olla eelarvamuste allikaks (Reid 2012: 356).

Kui võtta arvesse, et sünnihetkel on meil juba mingid eelarvamused ja jumal neid sinna ei pannud, jääb üle ainult üks võimalus – hinge loomise ja maise sünni vahele peab jääma mingi ajaperiood, mille käigus saab hing iseseisvalt erinevate teemadega kokku puutuda, nende üle järele mõelda ja endas nende kohta eelarvamusi moodustada. See periood ongi eeleksistents (Reid 2012: 356).

2.1.2 Probleem selle argumendiga

Üheks probleemiks, mille kohta hinged Glanvilli järgi eeleksistentsis eelarvamusi moodustavad, on vaimude ulatuvus. Mõni inimene lihtsalt ei suuda uskuda, et vaimudel on ulatuvus, teine aga ei suuda uskuda, et vaimudel seda ei ole (Reid 2012: 355). Sellise erimeelsuse tekkimine on More'i filosoofias seletatav, sest hinged isegi eeleksistentsis ei ole kunagi ilma eeterliku või õhulise kehata. Seega kuna hinged ei näe kunagi ennast või teist hinge puhtal kujul, vaid keha, milles hing end varjab, jääb hinge ulatuvus – või selle puudumine – alati varjatuks. Seega on mõistatav, miks hinged oma ulatuvuse kohta vastandlikke eelarvamusi moodustavad.

On aga üks eelarvamus, mille selgitamine selles süsteemis tekitab raskusi. Võttes eeskujuks Descartes'i, peaks enese olemasolu olema üks esmaseid asju, milles mõtlev inimene saab kindel olla. Sama võiks kehtida ka eeleksistentsi seisundis. Kui kõiges muus võib kahelda, siis eeleksisteeriv hing ei tohiks eksida ega kahelda selles, et ta on olemas – et ta eeleksisteerib. Aga ometi paistab More'i kaasaegne situatsioon näitavat, et enamus hingi on moodustanud vastupidise eelarvamuse. Kirik pigem väldib eeleksistentsi kohta seisukoha võtmist ja isegi need, kes usuvad hingede eeleksistentsi, tunnistavad selle teooria tavapäratust (Almond 1994: 4). Kuidas on siis võimalik, et enamus hingi on oma eeleksistentsis moodustanud arusaama, et eeleksistentsi ei ole?

Seda, miks me oma eeleksistentsist midagi ei mäleta, seletab More unustuse abil. Nimelt on paratamatu, et hing, langedes täiuslikumast õhulisest kehast maisesse ja ebatäiuslikumasse, kaotab seeläbi osa oma meelelisusega seonduvaid võimeid. Midagi sarnast võib täheldada ka hinge maises kehas viibimise ajal. Mida enam keha vanuse tõttu „laguneb“, seda nõrgemaks jäävad meeled ja mälu (More 1987: 153, 154). Sellisest unustusest on aga antud olukorras vähe abi. Mälestused võivad küll kustuda, aga argument eeleksistentsi kasuks ise eeldab, et eelarvamused jäävad unustusest puutumata. Kui eelarvamused kaoks, oleks väga raske nende abil eeleksistentsi tõestada. Samuti ei meeldi mulle *ad hoc* lahendus, et eelarvamused eeleksistentsi kohta oleks mingit erilist liiki eelarvamused, mis erinevalt teistest eelarvamustest maisesse kehha jõudmisel hävivad.

More'i süsteemi raamides võiks spekuloida, et äkki hinged eeleksistentsis olles lihtsalt ei tea, et nad on eeleksistentsis ja neid ootab ees maine keha. Aga ka selline lähenemine ei paista probleemi lahendavat. More'i maailmas on maistes ja õhulistes kehad viibivate hingede vaheline suhtlus puudutuste ja nägemuste teel võimalik ja tõestatud (samas: 231). Järelikult on üsna loomulik oletada, et hinged eeterlikes kehadest on maistest kehadest teadlikud. Natuke

lootust ehk annavad küll More'i toodud näited, mis käsitlevad kokkupuuteid eelkõige juba maise keha läbinud hingedega – surnud sõprade ja sugulastega (samas: 170–174). Sellest võiks oletada, et äkki meil – maistes kehas – puudub kokkupuude eeleksistentsis viibivate hingedega ja seega pole eeleksistentsi hinged teadlikud maistest kehadest või võimalusest nendesse sattuda. Nii nagu inimene ei võta tõsiselt võimalust langeda looma kehha, et võta eeleksistentsi hing tõsiselt võimalust langeda maisesse kehha. Samas saavad õhulises kehas viibivad hinged suhelda ju ka omavahel – need, kes on käinud maises kehas, saavad suhelda nendega, kes pole veel maises kehas käinud.

Võib aga ka oletada, et kuigi eelarvamused ei hävi nagu mälestused, saavad nad siiski vähemtäiuslikku kehasse langemisel kannatada. Alles jääb küll mälestus hoiakust, aga see, kas see hoiak oli millegi poolt või vastu, ähmastub või pöördub ümber. Mõni eelarvamus võib ka ununeda, sest miks muidu ei ole igal sündinud inimesel kogu maailma kohta mingit eelarvamust. Kõik hinged loodi ju koos maailmaga, seega on neil olnud mitu tuhat aastat aega eelarvamusi moodustada. Lisaks pole argumendi seisukohast oluline eelarvamuse sisu – kas see kattub esialgselt moodustunud eelarvamusega või on vahepeal kahjustunud. Peamine on, et on mingi eelarvamus. Iseenesest võiks selline lähenemine ka More'ile sobida, sest kuigi hing on iseseisev, on ta alati seotud kehaga ja seega vähemalt kaudselt kehas mõjutatud (samas: 193). Kuid sellisel juhul jääb mulle selgusetuks, kuidas seletada eelarvamuste suurt jõudu, mida More neile omistab.

2.2 Hinge langus eeterlikust kehas maisesse

Jumal lõi hinged kõige täiuslikumasse seisundisse, kus nad said võrdselt nautida nii kehalisi kui ka intellektuaalseid naudinguid. Aga kuna kehaline nauding oli väga ahvatlev ja paistis pakkuvat veelgi rohkemat kui intellektuaalne nauding, siis hakkasid hinged püüdlema üha enam kehalise poole, jättes intellektuaalse poole – jumala armu – kõrvale. Ja mida enam hinged kehalisuse poole püüdesid, seda rikutumaks, maisemaks, mustemaks (kehalisemaks) muutusid ka nende kehad. Esialgu langesid hinged täiuslikuimast eeterlikust kehas õhulisse kehha. Kui hing aga ka õhulise kehaga ei rahuldunud ja ihaldas midagi veelgi maisemat ehk tegi veelgi rohkem pattu, langes ta maisesse kehasse. Seega kõik hinged, kes jõuavad maisesse kehasse, on läbi käinud eeterlikud ja õhulised kehad, sest langus, nagu ka surmajärgne tõus, toimuvad More'il järkjärguliselt, ilma, et ühtegi keha võiks vahele jätta (More 1987: 194). Muidugi kuna More mainib veel ka ühe kehatüübi sees olevaid erinevaid puhtusastmeid, siis tundub, et langus

õhulisest kehast ei vii paratamatult otse maisesse kehasse (vt More 1987: 156). Võimalik on ka langeda puhtamast õhulisest kehast vähem puhtasse õhulisse kehha.

Nagu ka paljudele teistele platonistidele, ei meeldinud More'ile pärispatu õpetus, mille kohaselt on maise kannatuse põhjuseks Aadama patt paradiisiaias. Sellest õpetusest lähtudes ei kannata inimesed enda isikliku, vaid kellegi teise patu pärast ning ka pääsemine sõltub ainult jumala armust (Almond 1994: 8). Kuid kuna More uskus, et piiblis on siiski kirjas tõde, mis tuleb vaid sümbolite tagant avada, ei jätnud ta Aadama ja Eeva müüti ka tähelepanuta. Ta andis sellele loole oma teoses *Conjectura Cabbalistica* hoopis uue ja väga põhjaliku tõlgenduse, mille kohaselt ei kirjelda see lugu mitte meie kõigi esiisa, Aadama, aegade alguses tehtud pattu, vaid iga hinge isiklike eksimusi, mis viisid tema langemiseni (vt More 1653: 44–51).

Sellise sümboolse tõlgenduse aluseks on More'i kaasajal traditsioon, mille kohaselt peeti ratsionaalsust mehelikuks ja meelelisust (kehalisust) naiselikuks iseloomujooneks. More'i järgi on ka inimese hinges mõlemad pooled esindatud – üks, mis tõmbab meid intellektuaalsuse, ja teine, mis suunab meid kehalisuse poole. Sellest, et just Eeva oli see, kes esimesena kiusatusete järgi andis ja õuna vastu võttis, saab järeldada, et just kehalisus on langemise algatajaks. Kuid ratsionaalsus, Adam, ei jää ka süütuks kõrvalseisjaks, sest tema oleks pidanud meelelist poolt kontrolli all hoidma. Selle asemel, et oma rolli täita, allus ta samuti kehalisele naudingule (sammas: 47–49).

Kõige muu hulgas näitab selles müüdis kehalisusele allumist ka see, kui Adam ja Eeva otsustavad end viigilehtedesse riietada. See, et nad hakkasid ennast häbenema ja tundsid vajadust end millegagi katta, on More'i jaoks ülekantav hingedele, kes justkui ei rahuldu enam ei eeterliku ega õhulise kehaga, vaid tahavad end maise kehaga katta (sammas: 48).

2.2.1 Eluline ühtivus

More'i maailmas ei eksisteeri kehatut ruumi, tõelist vaakumit, ja seega on paratamatu, et hing puutub pidevalt ning väga lähedalt kokku mitmete erinevate õhuliste, maiste ja eeterlike kehadega. Samas ei saa hing lihtsalt oma soovi kohaselt ühest kehast lahkuda ja endale mõnd teist valida, vaid hinge langemist, nagu ka tõusmist, reguleerivad mingid seaduspärasused, sisemised printsiibid. Need printsiibid omakorda reguleerivad seda, kuidas, kui pika aja tagant ja mis järjekorras rakenduvad hinge erinevad elulised ühtivused (ingl *vital congruity*) (More 1987: xci, 158). Inimese hinges on kolme liiki elulisi ühtivusi – maine, õhuline ja eeterlik ühtivus – mis lubavad hingel ühtida vastavalt kõigi kolme võimalikku liiki kehaga. Niipea kui

üks ühtivus puruneb, elustub järgmine ja hing saab liikuda vastavalt sellele uude kehha. Sarnaselt inimese hingele, on ühtivused olemas ka teistes vaimudes ja hingedes, aga näiteks looma hinges puuduvad õhuline ja eeterlik ühtivus, mis on ka põhjuseks, miks looma hingel pole kunagi võimalik tõusta õhulisse või eeterlikku sfääri (samas: 162–164).

More arvas, et kuigi eluline ühtivus paikneb eelkõige hinge plastilises osas, siis pole ka keha sellest täielikult vaba. See on oluline, sest kui eluline ühtivus on olemas mõlemas osapooles, saab see olla keha ja hinge ühendajaks – keha ja hinge elulised ühtivused on justkui pusletükid, mis omavahelisel ühinemisel ka keha ja hinge teineteisega seovad (samas: 158–159). Seega pole eluline ühtivus ainult vastus sellele, miks hing saab oma languse või tõusu ühel hetkel ühineda just ühe kindla kehaga, vaid ka More'i lahendus dualistlikele süsteemidele omasele probleemile – kuidas üldse on hing ja keha omavahel seotud.

See elulise ühtivuse seos toimib More'i arvates läbi vastupandamatu aga samas tajumatu naudingu, mis tekib, kui hinge plastiline osa saab ühtivuse kaudu ühenduse kehaga. Seni kuni kumbki osapool seda naudingut ei riku, püsivad hing ja keha omavahel tugevalt koos, kui aga nauding peaks nõrgenema, nõrgeneb sellega ka keha ja hinge side (samas: 159). Lisaks elementaarsetele kehalistele põhjustele nagu vananemine või haigused, võivad sideme nõrgenemise põhjuseks olla ka näiteks tugevad afektid. See seletab More'i arvates, miks inimene võib peale väga suurt emotsionaalset vapustust surra. Samas aga ei too selle sideme nõrgenemine endaga paratamatult kaasa surma. Näiteks võib hinge plastiline osa – jäädes kognitiivse osaga seotuks – epilepsia või krambihoogude käigus toimuva sideme nõrgenemise tõttu kehast välja nihkuda, kuid peale nende lõppu naaseb kindlalt kehasse (samas: 168).

2.2.2 Hingede languse lõpp – maised kehad

Kui kõik, kes pooldasid hinge eeleksistentsi, olid üksmeelel, et inimese hing alustab oma langust eeterlikust kehast, siis mõningaid lahkavamusi tekitas see, kui madalale võib hing langeda. Enamus More'i kaasaegsetest pigem küll välistasid vaate, et inimese hing võiks langeda inimkehast madalamale, looma või taime kehha, kuid siiski leidis üksikuid erandeid ka More'i lähikondlaste seas. Näiteks tema õpilane, Cambridge'i platonist Anne Conway oli veendunud, et inimese hing võib ka looma kehasse minna ja tema mõttekaaslane Joseph Glanvill pidas seda vähemalt tõsiseltvõetavaks võimaluseks. Oma sellises mõtlemises olid nad tugevalt mõjutatud varakristliku teoloogi Origenese (u 185 – u 253) filosoofiast ja kuigi

Origenesel oli suur mõju ka More'i mõtlemisele, siis sellega, et inimese hing võiks ka looma keha animeerida, ei suutnud More siiski nõustuda (Almond 1994: 21–22).

Üks suurimaid probleeme Origenese kui kristliku mõtleja autoriteediga seisnes asjaolus, et katoliku kirik oli ta juba 5. sajandil tunnistanud ketseriks. See tähendas, et kuigi renessansis tekkis taas huvi kõige antiigiga seonduva, kaasaarvatud Origenese vastu, siis suhtuti tema mõtetesse üldiselt ikkagi ettevaatlikult. Natuke julgemad olid aga Inglismaa platonistid (samas: 6). More oli eriti vaimustuses Origenese eeleksistentsi teooriast ning pidas teda üheks olulisemaks varakristlikuks mõtlejaks (More 1987: 150). Samuti oli Origenese arusaam, et hinged loodi täiuslikus seisundis ja langemine ebatäiuslikumatesse kehadesse on põhjustatud nende enda tegevusest, mitme uusplatonisti, kaasa arvatud More'i, filosoofia aluseks (Reid 2012: 351–352). Origenes soovitas ka kahetasandilist piiblitõlgendamist – sõnasõnaline tõlgendus lihtrahvale ja sümbolne tõlgendus intelligentsile (Almond 1994: 15). Ja muidugi pärineb temalt ka arusaam, et lõpuks päästetakse kannatusest kõik hinged (Henry 2016). Seega sõltumata oma kaheldavast positsioonist leidsid nii mõnedki Origenese mõtted 17. sajandil siiski tunnustust (Reid 2012: 351).

Nagu aga mainitud, siis Origenese mõte, et inimese hing võiks ka looma või taime keha animeerida, More'i tunnustust ei leidnud. More'i jaoks on maine keha inimese hinge languse madalaim punkt ja ka väga patused hinged lähevad pärast surma ikkagi õhulisse kehha tagasi (samas: 367). Selle põhjuseks on More'i arvates inimese hinge kahetine loomus, mis asetab ta loomade ja inglite hingede vahele. Ühelt poolt on inimese hing jumalik, seotud jumalike voorustega. Teiselt poolt aga on inimese hing loomalik, seotud kehaliste ihadega. Kuna inimese hing ei saa oma kummastki vastandlikust poolest kunagi täielikult vabaks, ei ole tal võimalik tõusta ingliks, kelle hinges puudub loomalik pool. Samas aga, kuna inimene ei saa lahti ka oma hinge jumalikust poolest, ei pea ta kartma taandumist loomaks – kuni inimese hinges on jumalik pool, ei saa ta animeerida looma keha (samas: 369–370).

3. Maise keha surmale järgnev hinge tõus ja viimne kohtupäev

Kui sellesse, et inimese hing võiks olla olemas ka enne tema sündi, suhtuti More'i kaasajal siiski pigem skeptiliselt, siis usk hinge jätkuvasse eksistentsi pärast maise keha surma oli pigem tavapärane. Sellest hoolimata ei olnud aga ka selles küsimuses 17. sajandil täielikku üksmeelt. Üks radikaalne, harva esinev seisukoht oli selline, et hing sureb koos kehaga ja mingit ülestõusmist ei tule. Natuke vähem radikaalse seisukoha järgi hing küll sureb koos kehaga, aga viimsel kohtupäeval äratab jumal ta taas ellu. Või kui hing just ei sure, siis ta magab unetut und ja ootab – teadvusetult – ülestõusmist (Almond 1994: 38). Samuti oli võimalik järgida Hobbesi eeskuju, arvates, et viimsel kohtupäeval puhub jumal eluhinguse (ingl *breath of life*) uuesti kehasse, mingit eraldi vaimu, mis võiks surra või mida peaks elustama, aga ei ole (Hobbes 1998: 264).

More ei olnud nende seisukohtadega nõus. Esiteks muidugi erinevalt Hobbesist oli inimese hinge olemasolu tema jaoks väljaspool kahtlust. Lisaks oli More veendunud ka selles, et hing on oma olemuselt surematu. See aga välistab kategooriliselt võimaluse, et hing võiks – kasvõi ajutiselt – koos kehaga surra. Äärmisel juhul võiks ehk oletada hinge viimse kohtupäevani kestvate uinumist, aga ka see oleks More'i arvates vastuolus jumala ülimalt headusega. Ülimalt hea jumal ei laseks hingel pärast keha surma langeda teadvusetu une seisundisse, vaid premeeriks tema maise elu head käitumist ja lubaks hingel oma tegevust jätkata (More 1987: 186). Lisaks muudaks teadvusetu une seisund hinge surematuse mõttetuks, sest miks üldse peaks hing igavesti elama, kui ta ei saa elu nautida või seda isegi kogeda. Seega on meil More'i arvates piisavalt põhjust uskuda, et jumal on andnud hingele võime ka pärast maise keha surma uuesti õhulisse kehasse siseneda ja elu jätkata (samas: 189).

3.1 Hinge tõus

Kuna jumal lõi hinge täiuslikus seisundis kokku eeterliku kehaga, siis on üsna ilmne, et kuigi peale maise keha surma saadud õhuline keha on eelnevast parem, siis ei ole see siiski hinge lõplik sihtpunkt vaid pigem vaheetapp, mis tuleb tal läbida, et pääseda tagasi eeterlikku kehha (Reid 2012: 378). Õhulise keha läbimine on aga paratamatu, kuna More'i süsteem ei luba hingele kehade vahelisi diametraalseid hüppeid ilma nende vahele jäävat keha läbimata (More 1987: 194). Samas ei tähenda see, et iga hinge – nii väga voorusliku kui ka vähem voorusliku – tõus toimuks täpselt samu astmeid mööda. Kuna õhulises ja eeterlikus sfääris on omakorda erinevad puhtusastmed, siis vooruslik hing, kuigi ta ei saa vahele jätta kõiki õhulisi

kehi, võib vahele jätta õhulise keha madalamad astmed. Nii pääseb ta kohe kõrgemale õhulisse kehha – mis on ka puht füüsiliselt kõrgemal, õhulise sfääri tipus, 50 miili kõrgusel – kuhu ka deemonid ei ulata ja kust on seega lihtsam ka eeterlikku kehasse pääseda (Almond 1994: 31–32).

Kui hinge langemisel õhulisest kehast maisesse tõi ebapuhtam keha endaga kaasa varasemate mälestuste kustumise, siis hinge tõusmisel unustuseks põhjust ei ole. Pigem vastupidi – õhulise kehaga kokkupuutel meenuvad ka juba unustatud asjad (More 1987: 247). See aga ei tähenda, et hing saaks hetkega kõiketeadvaks. Hingele jäävad ikka need teadmised, mis temas on, ja seega peab ta jätkama enda arendamist, et vabaneda eksiarvamustest ja jõuda tōeni (Reid 2012: 376). Selleks saab hing teiste hingedega arutleda nii füüsilise kui ka metafüüsilise maailma olemuse üle – õhulises sfääris on olemas nii filosoofid ja luuletajad kui ka matemaatikud, kes moodustavad erinevaid koolkondi või isegi riike (More 1987: 215). Aga lisaks intellektuaalsele naudingule saavad hinged ka maailma kogemisest meelelist naudingut – nad saavad nautida looduse ilu ja pealt vaadata inimeste maist elu, elada neile kaasa ja neid isegi soovi korral aidata või kiusata (sammas: 213–214).

See, et hinged õhulises sfääris ei ela isolatsioonis, vaid jätkavad omavahelist suhtlemist, mõjutab ka õhulise keha välimust. Erinevalt maisest kehast, mis on loodud kindla kujuga, mida hing oma tahtejõuga muuta ei saa, on õhuline keha palju plastilisem ja sellest tulenevalt on ka kujult muudetavam (sammas: 197). Kui näiteks hing peaks soovima võtta looma kuju, siis saab ta oma õhulist keha vastavalt muuta (sammas: 220). Kuid kuigi sellised kujumuutused on võimalikud, takistavad nad hingede omavahelist suhtlemist – seda, mida ja kuidas saaks üks hing ebamäärase kujuga õhulises kehas teisele hingele kommunikeerida – ja seega on palju loomulikum oletada, et tavaliselt hinged oma õhulises kehas siiski säilitavad maise keha kuju. Seda ka veel sellepärast, et inimese kehakuju on ikkagi loodud jumala poolt ja seega on see parim kuju, mida üks hing võiks endale tahta (sammas: 219).

See inimese kuju, mille hinged säilitavad, ei ole aga lihtsalt inimese vorm, vaid tal on konkreetne ja teistest eristatav välimus. Selle välimuse saab hing juba oma loomise hetkel ja kuigi vahepealne langus maisesse kehha võis seda kuju mõjutada – vanemate hingede või kehade mõju lapsele – siis peale vabanemist maisest taastab hing oma algupärase kuju. Seega kuigi kuju kuulub hingele, avaldub see alati ainult läbi keha (sammas: 220). Seda kuju võib natuke muuta ainult hingede iseloom, mis õhulistes kehaes paistab juba välimusest välja – vooruslike hingede kehad on ilusad ja mittevooruslike hingede kehad koledad. Ning kuigi see täpne kehakuju tähendab ka seda, et säilivad sootunnuseid, siis õhulises sfääris jääb kogu

armastus puhtalt platooniliseks (Reid 2012: 374–375). Viimaks ja lisaks välimusele säilitab hing tavaliselt ka oma maise nime (samas: 247).

Õhulised kehad – sarnaselt maisetele – on aga samuti surelikud. Nende eluiga on küll tunduvalt pikem, ligi 300 aastat, kuid siiski ei saa hing neisse jääda igaveseks (More 1987: 287, 290). Igavesed on ainult eeterlikud kehad (samas: 295). Kuid eeterlikku kehasse jõudmine on väga raske, ning More arvas, et see õnnestub vaid üksikutel vooruslikel hingedel (Reid 2012: 379). Eeterlik keha on aga veelgi täiuslikum ja puhtam kui õhuline – selle puhtus ületab kohati isegi meie võime sellest aru saada. Puhtusest tulenevalt on eeterlik keha veelgi kergem ja lihtsamini kontrollitav, mis tähendab ka seda, et eeterlikus kehas olevad hinged ei ole enam vangistatud maa atmosfääri, vaid võivad maalt või isegi päikesesüsteemist lahkuda. Selline lahkumine, lendamine ei tekita neile mingeid raskusi, vaid toimub ilma suurema pingutuseta, täiesti loomulikult (More 1987: 306).

3.2 Taaskehastumise probleem

Kirstlik traditsioon välistab taassünni või taaskehastumise võimaluse. Iga hing elab maises kehas vaid korra ja peale seda jääb viimset kohtupäeva ootama. Seega iga teooria, mis taaskehastumist pooldab – või selleks võimaluse jätab – on ketserlik. Kuigi More kõndis juba oma hingede eeleksistentsiga õhukesel jääl, ei soovinud ta siiski kristliku õpetusega vastuollu minna. Seda huvitavam on, et More'i filosoofiast on võimalik välja lugeda – nagu ma ka varasemalt ühes essees kirjeldanud olen – võimalust hingede taaskehastumiseks. Seda sellepärast, et kui hing võib eeleksistentsis oma pattude tõttu langeda õhulisest kehast maisesse, siis miks ei võiks ta ebavoorusliku käitumise korral pärast maise keha surma saavutatud õhulisest kehast uuesti maisesse langeda. Kehad sama tüüpi, hingedel on endiselt vaba tahe ja seega võimalus teha soovi korral pattu.

Sarnast probleemi, kuid natuke teisel kujul, saab oletada ka Origenesel, kelle eeskujul More oma hingede ja kehade süsteemi üles ehitas. Nimelt kui Origenese süsteemis saab inimese hing langeda ka looma – või taime – kehha ja sealt uuesti välja tõusta, siis nii enne kui ka pärast looma keha läbib inimese hing maist keha. See kahekordne maise keha läbimine on vältimatu, sest ka Origenes arvas, et hing ei saa ühtegi keha oma tõusul ega langusel vahele jätta (Reid 2012: 367, 368). Samas ei ole selget üksmeelt selles, mida Origenes ise hingede reinkarnatsioonist arvas. Kuna kirik kuulutas ta ketseriks, siis paljud tema töödest tsenseeriti ja

on meieni säilinud vaid katketena, millest võib välja lugeda nii reinkarnatsiooni pooldavat kui ka vastast seisukohta (MacGregor 1982: 54, 55).

More'i puhul võiks muidugi oletada, et taaskehastumise hoiab ära Looduse Vaim, kes kogu maailma toimimist reguleerib. Või äkki on igale hingele määratud vaid üks maine keha – pärast selle keha surma ei ole patusel hingel lihtsalt kusagile langeda. Ning miks ka mitte oletada, et maine ühtivus, mis lubab hingel maise kehaga ühineda, ärkab hinges vaid korra. Need kõik lahendused võiks iseeneses toimida, aga olukorra muudab natuke segasemaks More'i *Hinge surematuse* 3.raamatu 17. peatükk, kus ta viitab sellele, et väga halvad hinged võiks uuesti maisesse kehasse langeda – seega justkui taaskehastuda (More 1987: 295). Ka Jasper Reid, kellele More'i monograafiale ma olen korduvalt viidanud, annab sellest More'i lõigust ülevaate, kuid ka tema ei pööra tähelepanu seal esinevale võimalikule taaskehastumise probleemile (Reid 2012: 378).

Iseenesest on võimalik, et More pidas seal silmas mingeid teisi vaime peale inimeste hingede. See selgitaks ka seda, miks Reid läheb oma kommentaaris mõistelt „hing“ korraks üle mõistele „vaim“ (samas). Samas on ainult inimese hingedel olemas elulise ühtivuse kolmik, mis lubab tal nii maiste, õhuliste kui ka eeterlike kehadega ühineda. Loomad ei saa nagunii õhulisse kehha tõusta, et sealt uuesti välja langeda ja inglid ei saa üldse maisesse kehasse langed. Seega jäävad järgi ainult inimeste hinged. Ning kuigi More'i sõnastusest võiks ka välja lugeda seda, et selle teistkordse langemisega kaasneb hinge surm, siis see ei tundu usutav, sest More'i hinged on ju surematud (More 1987: 295).

3.3 Hinge rännaku lõpp – viimne kohtupäev

More ei andnud viimsele kohtupäevale küll täpset kuupäeva, kuid tema tekstidest saab järeldada, et 17. sajandil oli selleni jäänud natuke rohkem kui tuhat aastat (Almond 1993: 197, 199). More paigutas seega viimse kohtupäeva – vastupidiselt tema kaasajal levivatele, kohest lõppu ootavatele arusaamadele – kaugesse tulevikku. Ent see, et viimne kohtupäev on kaugel, ei tähenda, et hing võiks endale praegu lubada voorusetut käitumist. Viimsel kohtupäeval muutub Maa elamiskõlbmatuks – Päike kustub, maad laastavad vulkaanid, komeedid, tuli ja maavärinad – ning kõik hinged Maal või selle lähedal õhulisse sfääris, jäävad selle hävingu keskele. Ainult eeterlikud kehad on piisavalt puhtad, et hingi sellest hävingust päästa (samas: 199, 200). Nendes saavad hinged lennata teiste tähtede juurde, mis More'i arvates on nagu

meie Päike, ja seal oma elu jätkata (Reid 2012: 379). Seega peaks iga hing soovima võimalikult kiiresti jõuda eeterlikku kehasse.

Kuid on ka neid hingi, kes mitte oma halva käitumise, vaid juhuse tõttu on jäänud viimisel kohtupäeval maisesse või õhulisse kehha. Nad lihtsalt sattusid sel hetkel olema oma teekonna maises või õhulises etapis ja kui viimne kohtupäev oleks tulnud hiljem, oleks nad kindlasti jõudnud eeterlikku kehha. Selliste hingede karistamine ei tundu aga olevat kooskõlas ülimalt hea jumala kuvandiga. More arvas seega, et need head hinged siiski päästetakse – nad tõstetakse viimasel kohtupäeval otse eeterlikku kehasse (Almond 1993: 199).

Eeterliku keha vajalikkuse rõhutamisest hakkab aga välja paistma vastuolu More'i pääsemise ja tavapärase viimse kohtupäeva kirjelduse vahel. Kui klassikalise tõlgenduse kohaselt äratatakse viimisel kohtupäeval maised kehad uuesti üles ning hinged saavad nendega taas ühineda, siis More'i järgi pole maist keha enam vaja – miks peakski hing tahtma taas ühineda selle sama ebatäiusliku ja kannatust toonud kehaga? More arvas, et ülestõusmise „sama“ keha ei pea tingimata tähendama just seda sama keha, numeerilist identsust. Piisab sellest, kui keha täidab samu funktsioone ja säilitab oma äratuntava välimuse. Nendele kriteeriumitele vastab aga ka eeterlik keha. Sellist sõna „sama“ vabamat tõlgendamist põhjendas More sellega, et tegelikult ei eelda keegi, et ülestõusmiskeha oleks maise kehaga identne. Ka tavapärase tõlgenduse kohaselt muudab jumal sama keha natuke paremaks – vabastab haigustest ja surelikkusest. More'i „sama“ läheb lihtsalt natukene kaugemale (Crocker 2003: 102, 103).

More ei teadnud, mis saab hingedest, kes jäävad pärast viimset kohtupäeva maisesse või õhulisse kehha. Ta küll arvas, et kuna oma olemuselt on hinged hävimatud – iseenesest nad ei hävine – ja nende hävitamine oleks vastuolus ka jumala olemusega, siis jäävad nad arvatavasti ellu. Samuti peaks nad jääma ühendusse mingi kehaga isegi siis, kui nende hetke keha selles maailmalõpu kaoses tundmatuseni muutub või hävib, sest ilma kehata ei oleks meeelisust. Kui aga hingel puuduks võime endaga toimuvat tajuda, muutuks halbade hingede karistamine mõttetuks – kõik kannatused läheks neist lihtsalt mööda (More 1987: 298–300). Ka selles, kui pikalt see kannatus kestab, jäi More kahtlevaks. Ühest küljest paistab More pooldavat kannatuse igavikulisust, tõestades, et halbade hingede lõputu karistamine on siiski kooskõlas jumala ülima headusega. Teisest küljest aga ei välistada ta võimalust, et igavikuline kannatus tähistab ainult kannatavale hingele lõputuna tunduvat – ja mitte tegelikult lõputa olevat – kannatust. See annab põhjust lootuda, et ühel hetkel saavad kõik hinged päästetud (Almond 1994: 114–116). Kuid kuna eelnev on More'i arvates paremal juhul ainult oletus, siis on kindlam teha

kõik mis võimalik, et jõuda viimseks kohtupäevaks kannatustest võimalikult kaugemale, eeterlikku kehasse (Reid 2012: 381).

Kokkuvõte

Võiks väita, et Henry More sattus oma ajastu suurimate mõtlejate keskele. Ta suhtles Descartes'iga – keda ta ka Inglismaal tutvustas – ja Newtoniga – kelle mõtlemist ta mõjutas. Ta oli teadlik ka Hobbesi ideedest ja Boyle katsetustest. Kuid sellisest hoolimata on tema enda mõtted ja filosoofia – nagu ka ta ise – tänapäevaks pigem siiski unustatud. Teda mainitakse küll, kui oma ajastu üht omapäraseimat mõtlejat, kuid temale pühendatud kirjandust on vähe. Sellest tulenevalt oli ka selle bakalaureusetöö üks eesmärkidest tutvustada – eriti eestikeelse lugeja jaoks – seda varauusaegset Cambridge'i platonisti.

Teiseks ja põhiliseks selle bakalaureusetöö eesmärgiks oli More'i metafüüsika rekonstruktsioon – kuigi More'il oli ka oma füüsika ja eetika, siis selle töö ulatusest jäid need välja. See rekonstruktsioon sai aga alata ainult üldise 17. sajandi filosoofia ülevaatega, sest kuigi selle töö eesmärk ei olnud anda terviklikku ülevaadet 17. sajandi mõtteloost, ei saa filosoofia ajaloo alases töös läbi ilma kontekstita. Seega 17. sajandit iseloomustavad kindlasti filosoofia jõudmine massidesse ja sellest tulenevalt ka filosofoerimise keele ja stiili lihtsustumine. Oluline oli veel mõista More'i suhet Descartes'i ja Hobbesi. Esimese mehhanistlikust filosoofiast sattus More esialgu vaimustusse, kuid hiljem tundis, et see jätab vaimudele liiga vähe ruumi. Hobbesi igasuguseid hingi eitava materialismiga ei suutnud aga More kunagi nõustuda.

Selles kontekstis rajas More enda filosoofia, mis oli täidetud mitmesuguste vaimude ja kehadega, mis olid tal täpselt määratletud ja üksteisest eristatavad. Vaimud – mõiste, mis koondab enda alla kõiki vaime, alates jumalast ja lõpetades seemneliste vormidega – on More'i arvates läbivad ja jagamatud. Kehad – maised, õhulised ja eeterlikud – on aga – vastupidi – mitte-läbivad ja jagatavad. Seda, mida selline määratlemine endast täpsemalt kujutas, käsitlesin samuti.

Kui maailma elemendid olid kirjeldatud, sai bakalaureusetöös asuda vaatlema nende suhet maailmaga. Esmalt muidugi ei olnud hingede eeleksistents More'i kaasajal väga laialt levinud arusaam, sellepärast oli vaja selgitada, miks More just seda – ja mitte näiteks vahetu loomise õpetust või tradutsiansimi – pooldas. Esimese alternatiivi vastu oli More sellepärast, et ta soovis hoida jumala lihalikust vahekorra võimalikult kaugemale. Teine ei sobinud kokku tema arusaamaga jagamatust hingest. Eeleksistentsile leidis More tõestuse ka piiblist, kuid tema argument selle kasuks apelleeris eelarvamustele, mida ta inimese hingest arvas leidvat. See eelarvamustele tuginev argument ei ole aga kõige kindlam, sest kui hing moodustab

eeleksistentsis eelarvamusi, siis pole selge, miks ta peaks moodustama eelarvamuse, et eeleksistentsi pole olemas – mis oli More'i kaasajal tavaline arvamus.

Kui hinge langus lõppes maises kehas, siis sellega sai läbitud vaid pool hinge teekonnast. Pärast maisse keha surma algab uus tõus, milleks hinged vähemalt ise peaks väga motiveeritud olema, sest mitte väga kauges tulevikus Maa hävib ja kõik hinged, kes jäävad siia – maistesse või õhulistesse kehadesse – saavad hirnsate kannatuste osaliseks. Ainult eeterlik keha on piisavalt puhas, et hing kannatustest päästa. Selle hinge tõusmise käigus kirjeldas More hingede elu, mis näeb üldjoontes välja nagu elu Maalgi. Kuid hinge tõus ei ole täielikult probleemidest vaba. Nimelt kuna vähemalt loogiliselt on mõeldav, et kõik hinged ennast ei paranda, vaid mõni teeb ka kurja, on põhjust arvata, et mõned halvad hinged võiks teistkordselt maisesse kehha langeda ehk taaskehastuda. See on aga kristlikus õpetuses kategooriliselt välistatud. Kuigi taaskehastumise probleem ei leia siin võib-olla rahuldavat lahendust, ei olnudki see otseselt selle bakalaureusetöö eesmärk. Eesmärk oli More'i mõtete rekonstrueerimine ja mõningane polemiseerimine.

Bibliograafia

- Almond, P. C. (1993, aprill). Henry More and the Apocalypse. *Journal of the History of Ideas*. Vol.54, No.2. www.jstor.org/stable/2709978 Vaadatud 6. aprill 2019.
- Almond, P. C. (1994). *Heaven and Hell in Enlightenment England*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Crocker, R. (2003). *Henry More, 1614–1687 : A Biography of the Cambridge Platonist*, Springer, Netherlands.
- Duncan, S. (2017, 27. jaanuar). Thomas Hobbes. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/hobbes/> Vaadatud 23. Aprill 2019.
- Gerson, L. (2018, 28. juuni). Plotinus. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/plotinus/> Vaadatud 20. aprill 2019.
- Hatfield, G. (2014, 16. jaanuar). René Descartes. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Vaadatud 20. aprill 2019. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/>
- Henry, J. (2016, 7. september). Henry More. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/henry-more/> Vaadatud 19. aprill 2019.
- Hobbes, T., Gaskin, J. C. A. (toim.) (1998). *Leviathan*, Oxford University Press, New York.
- Hutton, S. (2013, 11. november). The Cambridge Platonists. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/cambridge-platonists/> Vaadatud 9. märts 2019.
- Hutton, S. (2015). *British Philosophy in the Seventeenth Century*, Oxford University Press, New York.
- Lamprecht, S. P. (1935). The Role of Descartes in Seventeenth-Century England. *Studies in the History of Ideas*. Vol. 3. Columbia University press, New York, pp. 181–242.
- MacGregor, G. (1982). *Reincarnation as a Christian Hope*, Palgrave Macmillan, United Kingdom.

- Markie, P. (2017, 6. juuli). Rationalism vs. Empiricism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/rationalism-empiricism/>
Vaadatud 9. märts 2019.
- More, H. (1647). *Philosophical Poems by Henry More*, Roger Daniel, Cambridge.
<http://name.umdl.umich.edu/A51310.0001.001> Vaadatud 27. aprill 2019.
- More, H. (1653). *An Antidote Against Atheisme*, Roger Daniel, London.
<http://name.umdl.umich.edu/A51284.0001.001> Vaadatud 27. aprill 2019.
- More, H. (1653). *Conjectura Cabbalistica*, James Flesher, London.
<http://name.umdl.umich.edu/A89280.0001.001> Vaadatud 23. aprill 2019.
- More, H. (1656). *Enthusiasmus Triumphatus*, James Flesher, London.
<http://name.umdl.umich.edu/A51300.0001.001> Vaadatud 27. aprill 2019.
- More, H., Jacob, A. (toim.) (1987). *Henry More. The Immortality of the Soul*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.
- Reid, J. (2012). *The Metaphysics of Henry More*, Springer, London.
- Webster, C. (1969, detsember). Henry More and Descartes: Some New Sources. *The British Journal of History of Science*. Vol. 4, No. 4. <http://www.jstor.org/stable/4025230>
Vaadatud 17. märts 2019.

Henry More and the Journey of the Soul Through Different Types of Bodies

In this thesis, my aim is to reconstruct the metaphysics of 17th century Cambridge Platonist Henry More. Though an influential figure in his time, More has been mostly forgotten by now. First, to better understand where More is coming from, I give necessary background information about the changes that philosophy went through in the 17th century. Then I give detailed overview of More's metaphysical system and all the different types on entities – spirits and bodies – that it consists of. After giving that overview, I focus on human souls and show how they interact with each other and the world around them. First human souls fall away from god's grace in search of something more material. As they find themselves in earthly body though, they discover that it is not a good place to be and start their journey back to god. Although I think there are some internal problems in More's philosophy – namely his argument from prejudices does not always work the way he intends to and his philosophy could open the door to possibility of reincarnation – I only discuss them briefly because my aim is to describe More's philosophy as it is, and not to construct something that it could have been.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ove Averin

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Henry More ja hinge rännak läbi eri tüüpi kehade“, mille juhendaja on Roomet Jakapi, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ove Averin
02.05.2019